

Ks. Wiesław Przygoda

FORMACJA APOSTOLSKA LUDZI W PODESZŁYM WIEKU

Powołanie do apostołstwa wynika z przyjęcia sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, które są bramą do wspólnoty Kościoła i dają uczestnictwo w prorockiej, kapłańskiej i królewskiej misji Chrystusa (zob. DM 2; DA 2). Sobór Watykański II przypomniał katolikom świeckim, że są pełnoprawnym i niezastąpionym podmiotem apostołstwa we wszystkich okresach swego życia, również w okresie starości (DA 30). Teologiczne podstawy apostołatu seniorów przedstawia soborowy *Dekret o apostołstwie świeckich*, a jego ważne dziedziny określa dokument Papieskiej Rady do spraw Świeckich pt. *Godność i posłannictwo ludzi starszych w Kościele i w świecie*¹ oraz *List apostołski do ludzi w podeszłym wieku* papieża Jana Pawła II². Dokumenty Kościoła podkreślają, że do zadań apostołskich trzeba być dobrze przygotowanym (zob. DA 28-31; ChL 57-63). W związku z powyższym pojawia się problem pastoralny: na ile chrześcijanie w podeszłym wieku są świadomi swego zobowiązania apostołskiego i w jakim stopniu są

¹ PONTIFICIUM CONSILIUM PRO LAICIS. *La dignità dell'anziano e la sua missione nella Chiesa e nel mondo* (1 X 1998). Città del Vaticano 1998 (rozdz. I) [http://vatican.va/roman_curia/pontifical_concils/laity/laity_it]. (Streszczenie tego dokumentu w języku polskim: E. WERON. *O godną starość. Refleksje człowieka wierzącego*. Poznań 2000 s. 53-61).

² JAN PAWEŁ II. *List do osób w podeszłym wieku* (1 X 1999). „L'Osservatore Romano” 20:1999 nr 12 s. 4-11.

przygotowani do apostołatu? Nie mniej ważna wydaje się kwestia, jak Kościół w Polsce pomaga seniorom w realizacji ich zadań apostołskich w rodzinie i społeczeństwie, a także na ile jest świadomy potrzeby permanentnej formacji apostołskiej ludzi starszych? Wydaje się, że pogłębiona odpowiedź na postawione pytania wymagałaby przeprowadzenia kompleksowych badań empirycznych. Jednak zanim ktoś znajdzie odpowiednie fundusze i podejmie takie badania, już dzisiaj jest potrzebna w Polsce szeroka dyskusja zmierzająca do wypracowania modelu normatywnego apostołatu ludzi w podeszłym wieku, którego istotnym elementem jest m.in. formacja apostołska.

1. SYTUACJA LUDZI STARSZYCH W RODZINIE I SPOŁECZEŃSTWIE W POLSCE

Pomimo podjęcia wielu prób zdefiniowania pojęcia *starość*, żadna z propozycji nie została dotychczas jednoznacznie przyjęta przez ogół badaczy ani na gruncie nauk biologicznych, ani tym bardziej nauk społecznych. Zauważa się jedynie, że starość jest etapem, fazą lub stanem życia i ma charakter statyczny, w przeciwieństwie do procesu starzenia się, który ma charakter dynamiczny³. W przeszłości utożsamiano proces starzenia z pojawiającą się i postępującą stopniowo niewydolnością poszczególnych narządów i układów ludzkiego organizmu. Dzisiejsze zmiany społeczno-ekonomiczne, wzrost stopy życiowej, a zwłaszcza szybki rozwój medycyny i przemysłu farmaceutycznego przyczyniają się do ciągłego wydłużania życia ludzkiego. Według Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) 60 rok życia stanowi początek starości, na którą składa się trzy fazy: 60-75 lat – wiek podeszły (wczesna starość); 75-90 – wiek starczy (późna starość); powyżej 90 lat – wiek sędziwy (niedołączna starość). Jednak o starości nie decyduje liczba lat, lecz przede wszystkim znaczny spadek zdolności adaptacyjnych człowieka w wymiarze biologicznym i psychospołecznym, postępujące ograniczenie samodzielności życiowej oraz stopniowe nasilenie się zależności od innych osób⁴.

³ G. ŁÓJ. *Jakość życia w wieku senioralnym*. „Roczniki Naukowe Caritas” 10:2006 s. 43.

⁴ *Tamże*. s. 44.

W społeczeństwach wysoko rozwiniętych sukcesywnie przybywa ludzi w podeszłym wieku. Również w Polsce wydłuża się przeciętny wiek życia i wszelkie symulacje wskazują, że proces ten będzie w najbliższych latach utrzymany⁵. Przeciętna długość życia wynosiła w roku 2003 w Polsce 70,5 lat dla mężczyzn i 78,9 lat dla kobiet, a prognozuje się, że w 2030 r. wydłuży się ona do 77,6 lat dla mężczyzn i 80 lat dla kobiet⁶. Problemem społecznym w Polsce jest nie tyle wydłużający się czas trwania życia ludzi, lecz pogłębiająca się niekorzystna struktura demograficzna ludności kraju. Rezultatem przemian demograficznych jest gwałtowne zmniejszanie się liczby dzieci i młodzieży przy równoczesnym zwiększaniu się liczby ludzi w wieku poprodukcyjnym. Na jedną osobę w wieku produkcyjnym w 1990 r. przypadało 52 osoby w wieku do lat 17 i 22 osoby w wieku poprodukcyjnym, a w 2003 r. odpowiednio 36 osób w wieku do lat 17 i 24 osoby w wieku poprodukcyjnym. Według prognoz ta niekorzystna tendencja utrzyma się w Polsce przynajmniej do 2030 r.

W nowoczesnym społeczeństwie zmieniała się struktura rodziny, która z modelu patriarchalnego w społeczeństwie agrarnym stała się z zasady rodziną dwupokoleniową. Współczesna rodzina polska jest dzisiaj często osamotniona i niestabilna, a niekiedy także rozbita. Do tego przyczyniają się migracje w poszukiwaniu pracy ze wsi do wielkich aglomeracji miejskich, a ostatnio także do innych krajów. Migracje często związane są z pogonią za dobrobytem i pędem za konsumpcyjnym stylem życia⁷. W takim kontekście ludzie starzy nieraz stają się ciężarem i przeszkodą dla młodych. Stąd bierze się wiele niedogodności ciężących na ludziach starych, jak: bieda, przymusowy brak aktywności emerytów, samotność i poczucie pustki. Ludzie starzy wraz z postępem lat, osłabieniem sił i nasileniem się chorób coraz bardziej odczuwają fizyczną słabość i ciężar życia.

⁵ Zob. J. BALICKI, *Aktualne przeobrażenia gospodarcze i społeczno-demograficzne w Europie*. „Roczniki Naukowe Caritas” 4:2000 s. 45-60.

⁶ Zob. A. WOŹNIAK-KRAKOWIAN, *Psychologiczne i socjologiczne problemy wieku senioralnego*. „Roczniki Naukowe Caritas” 10:2006 s. 8-13.

⁷ E. ROBEK, *Duszpasterska i charytatywna opieka nad ludźmi w podeszłym wieku. Wizja pastoralna Jana Pawła II*. „Ateneum Kapłańskie” 98:2006 z. 3 s. 443.

Trwający w Polsce od 1989 r. okres transformacji ustrojowej przyczynił się do znacznego osłabienia zabezpieczeń socjalnych ludzi starych. Emeryci i renciści żyją w Polsce w poczuciu zagrożenia, frustracji, braku wdzięczności i życzliwości, a dosyć często także w trudnych warunkach materialnych⁸. Nierzadkie są przypadki w Polsce, że z jednej renty lub emerytury utrzymuje się cała rodzina, gdyż osoby w wieku produkcyjnym nie są w stanie znaleźć odpowiedniej dla siebie pracy zarobkowej.

Mimo wskazanych wyżej trudności „najbardziej naturalnym środowiskiem przeżywania starości pozostaje to, w którym człowiek w podeszłym wieku czuje się «u siebie» – wśród krewnych, znajomych i przyjaciół – oraz gdzie może być jeszcze w jakiś sposób użyteczny”⁹. Środowiskiem najlepiej zabezpieczającym potrzeby psychiczne i emocjonalne ludzi w podeszłym wieku jest rodzina, która powinna otrzymać ze strony państwa pomoc medyczną i socjalną, a ze strony Kościoła pomoc duchową. Obowiązkiem duszpasterzy i katolików świeckich jest dowartościowanie sprawdzonej miłości rodzinnej i długoletniej wierności małżeńskiej (FC 77).

Z chrześcijańskiego punktu widzenia ludziom starym przysługuje godność osoby stworzonej i odkupionej przez Boga. Dlatego samo bycie człowiekiem, również w podeszłym wieku, dużo więcej znaczy niż jakiegokolwiek ludzkie osiągnięcia, dzieła lub posiadane bogactwa. Toteż wspólnoty chrześcijańskie nie mogą ludzi starych pozostawiać w samotności, zwłaszcza w sytuacji opuszczenia ich przez dzieci i krewnych. Wtedy otwiera się szerokie pole działania dla parafii, a szczególnie jej zespołów apostołskich. Niekiedy koniecznością staje się zamieszkanie ludzi starych w domu opieki społecznej, w którym łatwiej można skorzystać ze specjalistycznej opieki medycznej i socjalnej. Również w tych domach ludzie starzy powinni liczyć na pomoc krewnych i przyjaciół, a także miejscowych wspólnot parafialnych. Szczególnie cenna jest obecność w domach opieki społecznej zgromadzeń zakonnych oraz stowarzyszeń wolontariatu, które „ze szczególnym poświęceniem opiekują się ludźmi starymi, zwłaszcza ubogimi, samotnymi lub znajdującymi się w trudnych sytuacjach”¹⁰. Domy opieki

⁸ II Polski Synod Plenarny 1991-1999. *Posługa charytatywna Kościoła*. Poznań 2001 s. 222 (nr 24).

⁹ JAN PAWEŁ II. *List do osób w podeszłym wieku*. s. 9 (nr 13).

¹⁰ *Tamże*.

społecznej są miejscem, gdzie można łatwiej rozwijać różne formy apostołatu wspólnotowego. Dlatego należy rozwijać współpracę takich placówek z ruchami odnowy charyzmatycznej, małymi grupami religijnymi, stowarzyszeniami katolickimi oraz parafialnymi zespołami apostołskimi.

2. SPECYFIKA APOSTOLATU LUDZI STARSZYCH

Starość pozwala na różne sposoby doświadczyć kondycji bytu stworzonego przez Boga. W sposób pozytywny kondycja ta ujawnia się jako dojrzałość, wypełnienie i mądrość, a w sposób negatywny wyraża się doświadczeniem skończoności, zależnością i koniecznością pomocy ze strony innych ludzi. Starość nie jest jednak chorobą, lecz naturalnym okresem życia. Dlatego chrześcijanin w okresie starości, w miarę swoich możliwości powinien w dalszym ciągu realizować własne zadania apostołskie. Z mądrości i doświadczenia ludzi starszych powinno czerpać korzyści w pierwszej kolejności ich środowisko rodzinne, a następnie szersze środowisko społeczne, do którego oni należą. Ludzie w podeszłym wieku dzięki swej dojrzałości i doświadczeniu mogą udzielać cennych rad i życiowych wskazań przede wszystkim młodszemu członkom swoich rodzin¹¹.

Zdaniem Jana Pawła II „podeszły wiek jest czasem łaski, który wzywa, aby z żarliwością i miłością zjednoczyć się ze zbawcą tajemnicą Chrystusa i głębiej uczestniczyć w realizacji Jego zamysłu zbawienia”¹². Wiek emerytalny „otwiera przed ludźmi starszymi nowe możliwości kontynuowania przez nich pracy apostołskiej, którą winni oni odważnie podejmować, pokonując pokusy nostalgicznego zamykania się we wspomnieniach z przeszłości” (ChL 48). Ponieważ najbardziej naturalnym dla człowieka starego środowiskiem jest rodzina, staje się ona zarazem pierwszym i najważniejszym środowiskiem działalności apostołskiej seniorów. Do głównych zakresów posłannictwa ludzi w podeszłym wieku należy apostołat w dziedzinie kultury i edukacji, apostołat społeczno-charytatywny, apostołat cierpienia i apostołat modlitwy.

¹¹ Zob. W. PRZYGODA. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce*. Lublin 2004 s. 200-204.

¹² JAN PAWEŁ II. *Dar długiego życia*. Homilia w czasie Wielkiego Jubileuszu ludzi starszych (17 IX 2000). „L'Osservatore Romano” 21:2000 nr 11-12 s. 14.

W życiu rodzinnym i eklezjalnym szczególna wartość osób w podeszłym wieku polega na posiadaniu zasobów mądrości i doświadczenia życiowego¹³. Specyfiką powołania człowieka starego jest bowiem jego obecność w Kościele i społeczeństwie jako świadka tradycji wiary, nauczyciela życia i krzewiciela miłości (ChL 48). Według Jana Pawła II posłannictwo ludzi w podeszłym wieku polega w istocie na dawaniu świadectwa „o prawdziwych wartościach, których znaczenie wykracza poza pozory i które trwają zawsze, ponieważ są wpisane w serce każdego człowieka i poręczone przez słowo Boże”¹⁴. Kościół oczekuje od seniorów, aby stali się podmiotami ewangelizacji kultury, katechetami i świadkami życia w pełni chrześcijańskiego¹⁵.

Dokument II Polskiego Synodu Plenarnego zwraca uwagę, że dziadkowie mogą przyczynić się do budowania więzi rodzinnych przez przykład właściwej hierarchii wartości, troski o przekaz wiary, pokój wewnętrzny i zgodę w rodzinie¹⁶. Wzajemna miłość i komunია osób w rodzinie wielopokoleniowej jest dla wszystkich szkołą bogatszego człowieczeństwa. Młodzi małżonkowie przeżywając swoje pierwsze trudności życiowe, mogą znaleźć w ludziach starszych osoby godne zaufania, przed którymi mogą się otworzyć i zasięgnąć od nich rady. Zadaniem dziadków w rodzinie wielopokoleniowej jest ewangelizacja młodszego pokolenia. Ludzie starzy są bowiem „strażnikami pamięci zbiorowej, a więc mają szczególny tytuł, aby być wyrazicielami wspólnych ideałów i wartości, które są podstawą i regułą życia społecznego”¹⁷. Dlatego ludzie starzy mogą swoją wiedzą, dojrzałością i doświadczeniem służyć młodemu pokoleniu radami w dziedzinie życia społecznego, gospodarczego, politycznego, kulturalnego czy religijnego.

Ludzie w podeszłym wieku są podmiotami apostołatu charytatywnego. Katolicy świeccy są bowiem wezwani do tego, aby miłością i służbą przywracać stworzeniu jego pierwotną wartość, a ludzką kulturę przepajając wartościami chrześcijańskimi (ChL 14). Świadectwo Chrystusa zobowiązuje również katolików świeckich w podeszłym

¹³ JAN PAWEŁ II. *List do osób w podeszłym wieku*. s. 6 (nr 5).

¹⁴ JAN PAWEŁ II. *Dar długiego życia*. s. 14.

¹⁵ PONTIFICIUM CONSILIUM PRO LAICIS. *La dignità dell'anziano*. (rozdz. V).

¹⁶ *II Polski Synod Plenarny. Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*. s. 34 (nr 13).

¹⁷ JAN PAWEŁ II. *List do osób w podeszłym wieku*. s. 8 (nr 10).

wieku do zaangażowania się w budowanie cywilizacji sprawiedliwości, miłości i pokoju. Na miarę swoich możliwości fizycznych, psychicznych i duchowych ludzie starsi są zaproszeni do poświęcenia przynajmniej części swojego wolnego czasu na zaangażowanie się w różne formy wolontariatu¹⁸, którego pierwszą szkołą jest życie rodzinne¹⁹.

Apostolat cierpienia pełnią osoby najsłabsze fizycznie, głównie zaliczane do wieku starczego i sędziwego, a polega on na dopełnianiu braków udreń Chrystusa dla dobra członków wspólnoty kościelnej²⁰. Ta forma apostolatu znajduje swoje podstawy w odkupieńczych źródłach krwawej ofiary złożonej przez Jezusa Chrystusa na Golgocie w Wielki Piątek. Kościół wyrósł z Chrystusowego krzyża i tylko dzięki jego mocy utrzymuje swoją duchową płodność, dlatego nie może się wyrzec cierpienia pod groźbą utraty swojej tożsamości, chociaż cieszy się już radością nowego życia, którym pragnie dzielić się ze wszystkimi ludźmi²¹. Jezus Chrystus powołuje uczniów do wzięcia swojego krzyża, ponieważ On sam cierpiał za wszystkich i wszystkim zostawił wzór (zob. 1P 2,21).

Specyficznym zadaniem ewangelizacyjnym ludzi starszych jest apostolat modlitwy. Zdaniem Jana Pawła II przywilejem ludzi w podeszłym wieku jest czas, którego nie rozpraszają już rozliczne zajęcia i który może „sprzyjać głębszej refleksji i dłuższemu dialogowi z Bogiem”²². Jeżeli dar modlitwy jest dzielony z innymi, chociażby przez więź duchową, to taka modlitwa staje się apostolatem. Tym bardziej apostolskiego charakteru nabiera zaangażowanie w utrzymanie miejsc kultu oraz podejmowanie posług liturgicznych, zwłaszcza stałych diakonów, szafarzy nadzwyczajnych Eucharystii, akolitów, lektorów, komentatorów, animatorów nabożeństw, krzewicieli kultu maryjnego

¹⁸ PONTIFICIUM CONSILIUM PRO LAICIS. *La dignità dell'anziano*. (rozdz. V).

¹⁹ Zob. M. KALINOWSKI. *Wolontariat w życiu rodziny*. „Roczniki Teologiczne” 51:2004 z. 10 s. 151-163.

²⁰ „Teraz raduję się w cierpieniach za was i ze swej strony w moim ciele dopełniam braki udreń Chrystusa dla dobra Jego Ciała, którym jest Kościół” (Kol 1,24).

²¹ M. K. SULEJ. *Od teologii cierpienia do teologii krzyża*. „Ateneum Kapłańskie” 79:1987 z. 1 s. 15. Zob. S. JANKOWSKI. *Zbawczy charakter cierpienia w świetle tekstów biblijnych*. „Ateneum Kapłańskie” 93:2001 z. 2-3 s. 203-226; T. KACZMAREK. *Tematyka cierpienia w nauczaniu Ojców Kościoła*. „Ateneum Kapłańskie” 93:2001 z. 2-3 s. 227-247.

²² JAN PAWEŁ II. *Dar długiego życia*. s. 14.

i świętych²³. Kościół wciąż potrzebuje i liczy na wytrwałą modlitwę ludzi w podeszłym wieku, zarówno seniorów świeckich, starych zakonników i zakonnice, jak i emerytowanych biskupów i prezbiterów²⁴.

Starość w świetle Bożych zamysłów jest uwieńczeniem całego procesu duchowego wzrastania, mającego na celu osiągnięcie chrześcijańskiej doskonałości i świętości życia. Jest to zatem czas stosowny do rozwijania intensywniejszej modlitwy indywidualnej i wspólnotowej, np. w grupach religijnych, zespołach apostołskich lub ruchach odnowy charyzmatycznej, a także czas stosowny do częstej i pogłębionej lektury Pisma św. Wielu ludzi starszych praktykuje regularną spowiedź, głównie w pierwsze piątki miesiąca, a także codziennie lub prawie codziennie uczestniczy we Mszy św., co jest godne uznania i polecenia innym.

3. CELE FORMACJI APOSTOŁSKIEJ LUDZI W PODESZŁYM WIEKU

Według nauczania Kościoła ludziom starszym potrzebna jest pomoc duszpasterska, aby mogli realizować swoje powołanie apostołskie w rodzinie i społeczeństwie. Czas starości nie może być pojmowany jako bierne oczekiwanie na śmierć. Chrześcijańska wiara nakazuje przeżywać lata starości w postawie zaufania Bogu i twórczo je spożytkować, choćby „do pogłębienia życia duchowego przez usilniejszą modlitwę i gorliwą służbę braciom w miłości”²⁵. Dlatego cenne są wszelkie inicjatywy społeczne i kościelne, które pomagają ludziom starszym dbać o kondycję fizyczną, intelektualną, ale także umożliwiają im rozwijanie relacji z innymi, oddawanie swego czasu, umiejętności, doświadczenia oraz rozmaitych posług.

Dekret o apostołstwie świeckich Soboru Watykańskiego II zwraca uwagę na to, że obok formacji wspólnej wszystkim katolikom świeckim potrzebna jest jeszcze formacja specyficzna, której wymaga różnorodność osób, okoliczności, spraw i zdań. Podstawą tego uszczegółowienia formacji apostołskiej jest ponadto „ustawiczny duchowy i intelektualny rozwój człowieka świeckiego” (DA 28). Należy to zauważyć, że adresatami formacji apostołskiej są różne grupy ludzi

²³ PONTIFICIUM CONSILIUM PRO LAICIS. *La dignità dell'anziano* (rozdz. V).

²⁴ JAN PAWEŁ II. *List do osób w podeszłym wieku*. s. 9 (nr 13).

²⁵ *Tamże*. s. 10-11 (nr 16).

starszych. Można ich podzielić według osiągniętej długości życia na ludzi w wieku podeszłym, starym i sędziwym. Ze względu na kryterium redukcji sił fizycznych, psychicznych i umysłowych różni się: ludzi starych o zredukowanych siłach i umiejętnościach fizycznych, psychicznych i umysłowych; ludzi starych sprawnych fizycznie, u których nastąpiła redukcja w obszarze psychiczno-umysłowym; ludzi starych o dużych możliwościach umysłowych i dobrej kondycji psychicznej, ale o silnie zredukowanych siłach fizycznych. Wspólnota Kościoła musi uwzględniać te różnice i brać je pod uwagę przy doborze form i metod posługi duszpasterskiej.

Głównym celem formacji apostołskiej seniorów jest ich przygotowanie i stałe towarzyszenie im w ochotnym włączeniu się w zbawczą misję Chrystusa i Kościoła (DA 33). Formacja apostołska seniorów z założenia powinna uwzględniać świecki charakter laikatu oraz właściwą mu duchowość. Ważnymi czynnikami tej formacji jest „przynależność do stanu małżeńskiego i rodziny, życie bezżenne lub wdowieństwo, uwarunkowanie chorobą, działalność zawodowa i społeczna” (DA 4).

Podobnie jak w odniesieniu do innych grup wiernych również formacja apostołska ludzi starych zawiera wymiar ludzki, doktrynalny, duchowy i praktyczny (DA 29). Należy zatem wydobywać i rozwijać wszelkie talenty świeckich seniorów oraz zachęcać ich, by zechcieli swoje zdolności wykorzystać w kształtowaniu porządku doczesnego w duchu Ewangelii. W wymiarze ludzkim istotna jest formacja kulturalna, polegająca na wspieraniu wartości prawdziwie ludzkich, uczeniu sztuki braterskiego współżycia i współpracy, a także ćwiczeniu umiejętności prowadzenia dialogu. W realizacji apostołatu seniorów bardzo przydatne są zmysł rodzinny i obywatelski oraz cnoty odnoszące się do życia społecznego, a szczególnie „uczciwość, duch sprawiedliwości, szczerości i łagodności oraz siły ducha, bez których nie może istnieć prawdziwe życie chrześcijańskie” (DA 4).

W formacji doktrynalnej seniorów konieczne jest ukazywanie nauki o Kościele oraz powołaniu do uczestnictwa w misji zbawczej Chrystusa wszystkich chrześcijan bez względu na płeć, wiek, stan zdrowia czy inne okoliczności. Do realizacji zadań apostołskich potrzebna jest seniorom podstawowa wiedza teologiczna, a szczególnie wiedza z zakresu katolickiej nauki społecznej. Podstawą formacji w wymiarze duchowym jest wzmacnianie więzi z osobami Bożymi przez wiarę nadzieję i miłość, a szczególnie żywej więzi z Chrystusem, który „posłany przez Ojca jest źródłem i początkiem całego apostołstwa Kościoła” (DA 4). Z kolei w wymiarze praktycznym seniorzy powinni

uczyć się krytycznego postrzegania i osądzania rzeczywistości doczesnej oraz konkretnych form indywidualnego i zrzeszonego działania apostołskiego.

Do szczegółowych celów formacji apostołskiej ludzi w podeszłym wieku należą: nauka modlitwy i pogłębianie życia duchowego; przygotowanie do życia sakramentalnego; pogłębianie świadomości religijnej; umacnianie wiary w Boga w kontekście przemijalności życia; pomoc w zrozumieniu bieżących spraw w perspektywie całego życia; kształtowanie poczucia odpowiedzialności za innych i szacunku do życia; kształtowanie postawy ofiarności w posłudze bliźniemu; troska o relacje międzyludzkie oparte na wierze i Ewangelii²⁶. Od przyłgnięcia do Chrystusa, umiłowania Jego Ewangelii oraz adoracji żywego Chrystusa w Eucharystii w najwyższym stopniu zależy owocność podejmowanej przez seniorów działalności apostołskiej.

4. PODMIOT FORMACJI APOSTOŁSKIEJ SENIORÓW

Podmiotem formacji apostołskiej ludzi w podeszłym wieku jest cała wspólnota Ludu Bożego, która powinna być otwarta na współpracę z innymi podmiotami starającymi się zapewnić ludziom starym opiekę nacechowaną człowieczeństwem i szacunkiem. Posługa duszpasterzy wśród osób w podeszłym wieku powinna być ukierunkowana na współpracę ze świeckimi animatorami. Powinna także przenikać do rodzin, którym należy pomagać w wypełnianiu ich powinności wobec osób starszych. Ważnym dzisiaj zadaniem duszpasterskim jest praca na rzecz humanizacji instytucji opieki socjalnej i ochrony zdrowia, które służą ludziom w podeszłym wieku.

Istotną rolę w formacji apostołskiej seniorów spełniają wspólnoty parafialne. Seniorzy aktywnie uczestniczący przez wiele lat w życiu parafii nie powinni być pozbawieni tego uczestnictwa na starość. W większości parafii w Polsce ludzie starzy mają zagwarantowaną duszpasterską opiekę duchową. Szeroka oferta nabożeństw nadobowiązkowych jest przede wszystkim do nich zaadresowana. W obliczu postępującego procesu starzenia się społeczeństwa polskiego należy jednak

²⁶ J. OSTROWSKI, W. PRZYGODA. *Seniorów duszpasterstwo*. W: *Leksykon teologii pastoralnej*. Red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski. Lublin 2006 s. 789-793. Zob. M. Marczewski. *Z upływem lat osławiamy się z myślą o „zmierzchu”* (*Duszpasterstwo ludzi starszych*). „Roczniki Naukowe Caritas” 10:2006 s. 23-36.

poszukiwać nowych form obecności i aktywności ludzi w podeszłym wieku w życiu parafialnym. Godnym polecenia jest tworzenie przy parafiach klubów seniora, uniwersytetów trzeciego wieku oraz specjalistycznych grup wsparcia. Warto dla seniorów organizować imprezy kulturalne, spotkania z ciekawymi ludźmi, wykłady, prelekcje, szkoły modlitwy itp.

Ważna rola w duszpasterstwie seniorów przypada duszpasterzom oraz liderom świeckich ruchów i stowarzyszeń chrześcijańskich. Ich zadaniem jest pogłębianie świadomości ludzi starych w zakresie poczucia sensu życia oraz ich miejsca w Kościele i w społeczeństwie. W ramach duszpasterstwa seniorów należy zapewnić im właściwą katechezę²⁷. Przez nią można osoby starsze włączyć w dzieło apostołstwa, działalność charytatywną, apostołat rodzinny, posługę liturgiczną i obronę życia. W ramach duszpasterstwa parafialnego należy przekonywać seniorów o istotnym znaczeniu dla życia chrześcijańskiego praktyk religijnych. Dzięki dobrze zorganizowanemu duszpasterstwu seniorów, osoby te mogą wносить cenny wkład w różne dziedziny działalności Kościoła, wspierając je swoim cierpieniem i modlitwą.

Zadaniem duszpasterzy parafialnych i kapelanów szpitalnych jest ukazywanie wartości ludzi starych w społeczeństwie. Wzajemna zależność i solidarność między pokoleniami nakazuje skorzystać z dobroku i charyzmatów tych, którzy przechodzą do historii. Dlatego duszpasterze muszą stale przypominać, że cechą cywilizacji ludzkiej jest „szacunek i miłość do ludzi starych, dzięki którym mogą oni czuć się – mimo słabnących sił – żywą częścią społeczeństwa”²⁸. Spychanie osób starych na margines życia jest nie tylko źródłem ich cierpienia, lecz także jedną z przyczyn duchowego zubożenia współczesnej rodziny²⁹. Najtragiczniejszym przejawem marginalizacji ludzi starych jest eutanazja proponowana z coraz większą natarczywością w społeczeństwach zdominowanych przez mentalność konsumpcyjną i hedonistyczną (EV 65). Zadaniem Kościoła jest dzisiaj nie tylko obrona

²⁷ Zob. K. MISIACZEK. *Osoba starsza w katechezie*. „Roczniki Naukowe Caritas” 10:2006 s. 117-124.

²⁸ JAN PAWEŁ II. *List do osób w podeszłym wieku*. s. 8 (nr 12).

²⁹ J. LEONOWICZ. *Podstawy biblijno-teologiczne duszpasterstwa ludzi starych*. „Roczniki Teologiczne” 46:1999 z. 6 s. 431.

życia od poczęcia do naturalnej śmierci³⁰, lecz także uwrażliwianie na wartość życia, gdyż idea eutanazji przestała budzić w wielu ludziach uczucie zgrozy³¹.

Ważnym zadaniem duszpasterzy jest przypominanie wiernym, że IV przykazanie Dekalogu wzywa dzieci do okazywania czci rodzicom. Szczególnym sprawdzianem realizacji tego wymagania jest okres starości rodziców. Ludzie młodzi zazwyczaj wiele zawdzięczają swoim rodzicom: zrodzenie, wychowanie, wykształcenie, status społeczny itp. Często dokonało się to za cenę ich ciężkiej pracy i wielu wyrzeczeń. Dlatego nakazem sprawiedliwości wydaje się wdzięczność dzieci wobec rodziców potwierdzona w okresie ich dorosłego życia czynami dobra, służby i miłości. Zdaniem Jana Pawła II cześć wobec osób starszych w rodzinie powinna przejawiać się w akceptowaniu ich obecności, pomaganiu im i docenianiu ich zalet³².

5. METODY I ŚRODKI FORMACJI APOSTOLSKIEJ LUDZI STARSZYCH

Podstawowym środkiem formacji apostołskiej seniorów jest głoszenie słowa Bożego w formie homilii, kazań, rekolekcji, katechezy, kręgów biblijnych itp. Jak uczy Sobór Watykański II, tylko dzięki światłu wiary i rozważaniu słowa Bożego chrześcijanin może rozpoznać Boga i szukać Jego woli w każdym wydarzeniu (DA 4). Należy zatem poszerzać zakres i częstotliwość poruszanej w nauczaniu parafialnym problematyki powołania ludzi starszych do apostołatu. Jeszcze ważniejsza jest metoda przekazywania seniorom wezwania do zaangażowania apostołskiego mimo zaawansowanego wieku, trapiących ich chorób i dolegliwości oraz innych trudności związanych z tym okresem życia. Zachęcanie seniorów do uczestnictwa w zbawczym dziele Chrystusa nie może ograniczyć się do czystej informacji, lecz wymaga od nauczającego świadectwa osobistego zaangażowania na polu ewangelizacji. Konieczne wydaje się przejście w głoszeniu słowa Bożego z metod dedukcyjnych na indukcyjne. Solidarność kamedułów lub świeckiego katechety z ludźmi starszymi uczy postawy

³⁰ JAN PAWEŁ II. *Novo millennio ineunte. List apostołski na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000* (6 I 2001). „L'Osservatore Romano” 22:2001 nr 2 s. 4-23 (nr 51).

³¹ JAN PAWEŁ II. *List do osób w podeszłym wieku*. s. 8 (nr 9).

³² *Tamże*. s. 8-9 (nr 12).

skromności i broni przed alienacją społeczną. Osadzenie treści wiary w doświadczeniu ludzi, do których jest skierowane słowo Boże, wzmacnia autorytet i społeczną wiarygodność Kościoła. Trzeba ponadto proponować seniorom aktywne formy pracy z *Biblią*³³ lub z *Katechizmem Kościoła Katolickiego*. Spotkania w małych grupach niekoniecznie muszą prowadzić przeciążeni pracą duszpasterze, lecz mogą to robić doświadczeni liderzy i animatorzy ruchów religijnych.

Środkiem formacji apostołskiej seniorów jest liturgia, będąca odpowiedzią człowieka na dar Bożej miłości. Liturgia wychowuje chrześcijan do miłości i ofiarności względem bliźnich, a to jest jeden z ważniejszych obszarów apostołatu świeckich. Najbardziej uwidacznia się to w liturgii Eucharystii, którą Sobór Watykański II nazywa sakramentem miłosierdzia i więzi miłości (KL 47). Eucharystia uobecnia ofiarę krzyża, która wyraża miłość Boga do ludzi. Chrystus pozwala uczestnikom Eucharystii doświadczyć miłości i oczekuje przekazania tego doświadczenia innym ludziom. Dlatego św. Paweł podkreśla znaczenie miłości bliźniego w kontekście refleksji na temat świętowania Eucharystii (1Kor 11,17-34). Eucharystia uczy radykalizmu miłości bliźniego, wychowuje do ofiarności i służby innym, a przeżywana w sposób pełny prowadzi do różnych dzieł miłości i wzajemnej pomocy (zob. DP 6; PGr 32).

W realizacji apostołatu cierpienia wielkim wsparciem dla ludzi starych może okazać się wciąż zbyt mało doceniany przez duszpasterzy sakrament chorych. Warto zachęcać ludzi w podeszłym wieku, by nie lękali się korzystać z sakramentu namaszczenia chorych i nie odkładali go na czas ostatniej choroby, kiedy Kościół proponuje raczej Wiatyk jako Komunię na ostatnią drogę (KKK 1524). Według nauczania Kościoła sakrament chorych nie tylko skutkuje odpuszczeniem grzechów, ale także sprzyja powrotowi do zdrowia i pomaga choremu w odzyskaniu wewnętrznego pokoju (zob. Jk 5,14-15; KKK 1520). Warta upowszechnienia jest praktyka stosowana już w wielu parafiach wspólnotowego udzielania sakramentu chorych przy okazji misji i rekolekcji parafialnych.

³³ Zob. G. WITASZEK, R. KAMIŃSKI. *Pismo Święte w duszpasterstwie*. W: *Leksykon teologii pastoralnej*. Red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski. Lublin 2006 s. 608-615; R. KAMIŃSKI. *Biblia w życiu parafii i małych wspólnot religijnych*. W: *Biblia w nauczaniu chrześcijańskim*. Red. J. Kudasiewicz. Lublin 1991 s. 139-168.

Formacji apostołskiej seniorów służą również kursy specjalistyczne, warsztaty, kongresy, sympozja, konferencje, rekolekcje, dni skupienia, a także publikacje książkowe i środki społecznego komunikowania (DA 32). Powinny one przyczyniać się do poszerzenia wiedzy na temat różnych form i dziedzin zaangażowania apostołskiego świeckich seniorów, ale mogą też wzmacniać przekonanie co do wartości podejmowanych dzieł apostołatu, pogłębiać motywację i kształtować duchowość apostołską. Sobór Watykański II zachęca do tworzenia ośrodków lub wyższych instytutów służących formacji apostołskiej (DA 32). Dlatego należy dążyć do zorganizowania w każdej diecezji diecezjalnego ośrodka formacji apostołskiej, wyposażonego w salę wykładową, bibliotekę, komputerową bazę danych, Internet, archiwum itp. W ośrodkach takich można organizować kongresy i kursy diecezjalne dla ludzi starszych, a także prowadzić szkolenia dla świeckich i zakonnych moderatorów parafialnego apostołatu ludzi trzeciego wieku.

Zdaniem Jana Pawła II jest wciąż wiele do zrobienia, aby pomóc ludziom starszym pełniej wyrażać swoje zdolności i ułatwić im aktywne uczestnictwo w życiu Kościoła³⁴. II Polski Synod Plenarny zachęca duszpasterzy do tworzenia albo przynajmniej popierania działalności klubów trzeciego wieku lub innych tego typu wspólnot ludzi starszych³⁵. W duszpasterstwie parafialnym warto organizować okolicznościowe nabożeństwa i spotkania ludzi w podeszłym wieku w pomieszczeniach parafialnych. Okazją do takich spotkań może być dzień babci i dziadka, dzień chorych, wigilia, opłatek, Wielkanoc, odpust parafialny itp. Ludziom starszym można ponadto zaproponować uczestnictwo w działających w parafii grupach apostołskich, kołach żywego różańca, kręgu biblijnym, katechezie dla dorosłych itp.

Zakończenie

Zaangażowanie apostołskie seniorów domaga się dzisiaj uznania i wyraźniejszego dowartościowania w życiu i zbawczej działalności Kościoła. W Polsce świeccy katolicy trzeciego wieku są niezastąpionymi apostołami, szczególnie w dziedzinie budowania więzi rodzinnych,

³⁴ JAN PAWEŁ II. *Dar długiego życia*. s. 14.

³⁵ II Polski Synod Plenarny. *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*. s. 44 (nr 48).

w działalności charytatywnej, w zbawczym przeżywaniu cierpienia i w modlitwie. Jednak bez solidnego przygotowania i stałego towarzyszenia seniorom w ich działalności apostołskiej, trudno oczekiwać wielkich i zbawiennych dla wspólnoty Kościoła owoców. Znany w Polsce specjalista od teologii laikatu i apostołstwa, ks. Eugeniusz Weron SAC pisał kiedyś o laikacie jako „śpiącym olbrzymie”³⁶. Dzisiaj Kościół w Polsce musi sobie to uświadomić, że coraz większą część tego olbrzyma stanowią ludzie w podeszłym wieku. Grzechem zaniedbania byłoby niedowartościowanie ludzi starszych we wspólnocie Kościoła i nie uruchomienie drzemającego w nich ogromnego potencjału apostołskiego.

APOSTOLIC FORMATION OF THE AGED

S u m m a r y

People advanced in years need the pastoral help to realize their vocation. Thus, it is important the permanent apostolic formation with clearly planned out goals and suitable means. So that pastoral work of the aged to be effective one should also analyze in depth their material needs in the family and in the community.

Thum. Jarosław Sempryk

Słowa kluczowe: starość, duszpasterstwo ludzi w podeszłym wieku, formacja apostołska

Key words: old age, pastoral work of the aged, apostolic formation

³⁶ Zob. E. WERON. *Budzenie olbrzymia*. Poznań 1995.